

Драгана Амедоски

Историјски институт, Београд
dragana.amedoski@iib.ac.rs

Жена у улози наследнице у османско доба: пример жене муслиманке на Централном Балкану (17–18. век)*

Предмет овог рада је наследно право које је у османском правном систему било загарантовано женама муслиманске вероисповести. Примену овог права у реалном животу представили смо са више примера, преваходно са простора Централног Балкана. Већи део коришћених извора потиче из Књига жалби (*Şikâyet Defterleri*) из 17. и 18. века. Уз то, коришћена су и документа из османских судских регистара (*Sicil*), углавном за територију Истанбула, као и неке одлуке са седница царског дивана (*Mühimme defterleri*). Наследнице и жене које поседују имовину биле су готово подједнако бројне као и мушкарци. Оне су представљале себе пред судом и самостално обављале процедуру.

Кључне речи: жена, право наслеђа, Османско царство, Балкан, шеријатски суд

Woman in the Role of Heiress in the Ottoman Period: an Example of Muslim Woman in the Central Balkans (17–18th Century)

The objective of this paper is inheritance right which was guaranteed to Muslim woman according to Ottoman legal system. Implementation of this law was represented with a lot of examples, primarily from the Central Balkans. Most of the used sources belongs to Record *Book of Complaints* (*Şikâyet Defterleri*) and the timeline is the 17th and 18th Century. Besides, we used judicial records of the Ottoman court (*Sicils*) but for the territory of Istanbul, due to the fact that *sicils* for today's Serbia are all lost, and some decisions from the meetings of the Imperial Council (*Mühimme defterleri*). All of the sources are preserved in Prime Minister's Archive in Istanbul. Most of them are completely new, so far not processed. Our paper presents that women who inherited and who were property holders were nearly as numerous as men. Heiresses represented themselves in front of the court of law and proceed formalities independently.

Key words: woman, inheritance right, Ottoman Empire, Balkans, Sheria court

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

У последњих неколико деценија у свету је написано много радова на тему положаја османске жене. И поред тога, многи аспекти њене друштвене улоге и положаја остали су нерасветљени. Право наслеђивања је тема која у домаћој османистици уопште није била предмет истраживања, а о којој ни у свету није много писано (Jennings 1975, 53–11; Gerber 1980, 231–244; Şen, Saltekin 2012, 2793–2807; Maydaer 2006, 365–381; Akylmaz 2007, 471–502 и др.).

Жена је, сходно исламској судској пракси, имала право да поседује имовину и да располаже њоме по својој жељи (Tucker 2008: 135–139).¹ Питање које је увек будило интересовање јесте како је жена стицала имовину и како је њоме располагала? У класичном периоду Османског царства, жена је могла да стиче имовину на четири начина: наслеђем, поклоном, удајом, у виду мехра или сопственим радом (Maydaer 2006, 366). Уз то, жене су имале право и на део мужевљевих прихода или прихода својих очева и браће (Čar-Drnda 2004, 267–294).

Право жене на наслеђе

У периоду незнабоштва женама није било признато право наслеђивања, изузев случајева порекла (по очевој линији), усвојења и случајева споразума (Efe 2011, 161). С друге стране, Куран женама признаје ово право, што је јасно изражено у 7. ајету суре *Жене (El-Nisâ')* (Acar 1994, 167).²

Велики део исламског наследног права регулисан је Кураном, а за случајеве који њиме нису обухваћени, примењују се извори другог и трећег реда, сунет³ и ицма⁴ (Döndüren 1991, 467; Cin 1979, 10). Уз то, наследно право је допуњавано и султанским законским прописима (*kânûn*) и обичајним правом (*örf-i hukûk*). У складу са овим законским нормама, вршена је подела

¹ Према исламу, жена и мушкарац су пред богом у потпуности равноправни, како у погледу вредности, тако и у погледу одговорности. С обзиром на то да није имао мушке деце, пророк Мухамед је објавио суру *Много добро (El-Kevser)*, као одговор на оптужбе неверника. До тада се веровало да само мушко дете може наставити породичну лозу, а после објављивања ове суре, човечанству је обзнањено да то могу и женска деца (*Kur'an* 2001, 602). У складу са ханефијским учењем, жена је у погледу имовинског и облигационог права равноправна са мушкарцем (Schacht 1982, 134–150).

² У 7. ајету суре *Жене (El-Nisâ)* то је овако изречено: „Мушкарцима припада део онога што оставе родитељи и рођаци, а и женама део онога што оставе родитељи и рођаци, било тога мало или много, одређени део.” (*Kur'an* 2001, 77).

³ Сунет (ар. سنة) је синоним за традицију. То је усмено предање које садржи и неке писмене напомене о животу, навикама и делу пророка Мухамеда. Он даје додатна појашњења Курана и помаже бољој егзегези изворног Мухамедовог учења.

⁴ Ицма (ар. إجماع) је усаглашено мишљење истакнутих правника о појединим питањима основних извора шеријата, Курана и сунета.

све покретне и непокретне имовине (Akyılmaz 2007, 473; Aydın 1996, 157; Aydın 2002, 15).

Одредбе шеријата примењиване су у породичним односима, наслеђу, стицању непокретности и сличним питањима почев од самог оснивања Османског царства (Karčić 2011, 270; Roded 1999, 419–420). Захваљујући томе, османска жена је, насупротив многим женама у савремено доба, имала право на имовину и наслеђе. Њен удео у наслеђу зависио је од тога да ли се радило о супрузи, сестри, ћерци, мајци, а затим и од тога да ли је опоручилац био ожењен или не, да ли је имао деце и ако их је имао – колико, да ли је имао браћу и сестре и колико њих, родитеље, бабе и деде. У сваком случају, она је то наслеђе могла слободно да користи и управља њиме (Aydın 1996, 144). Права која су имале жене у Османском царству привукла су пажњу и страних путописаца и описана су у њиховим делима (Eren, Can 1996, 156–159; Fontmagne 1977, 258; Fargare 1977, 210).

Исламско наследно право (ар. *فرائد*) дели наследнике у три групе. У прву категорију спадају лица која имају право на фиксни удео у наслеђу (ар. *أصحاب الفرائد*): муж, жена, отац, деда, ћерка, синовљева ћерка, браћа и сестре по мајци, рођене сестре, сестре по оцу, мајка, баба. Кадија је најпре делио наслеђе сродницима умрлог из ове категорије, уколико их је било (Akyılmaz 2007, 474). Као што се види, велики део припадника ове групе су жене.

Друга категорија су особе које деле истог претка у чисто мушкој линији са очеве стране (ар. *العصبة*).⁵ То може бити једна или више особа, мушког и женског пола. Фикх⁶ и исламско наследно право објашњавају да, када наследници из прве групе узму свој део, онда наследници из друге групе међу собом деле остатак наследства. Припадници ове групе су син, унук, отац опоручиоца, а од женских наследника ћерка опоручиоца, ћерка опоручиоцевог сина, рођена сестра опоручиоца, сестре опоручиоца по оцу (Akin 1950, 1443).

Трећу категорију чинили су крвни сродници умрле особе преко мајке који не спадају у претходне две групе (ар. *الأرحام ذوي*). Они су наслеђивали уколико није било наследника из прве две категорије (Cin 1979, 22). У случају да нема наследника из ове три категорије, наследство иде царској благајни (Ergene & Berker 2009, 27).

Кадија је испуњавао своју дужност стриктно примењујући закон о наслеђу,⁷ али поставља се питање да ли је имовина заиста прелазила у руке

⁵ У предисламско доба термин *العصبة* коришћен је за мушке рођаке с очеве стране и мушку децу.

⁶ Фикх (ар. *فقہ*) је исламска судска пракса. Заснован је на Курану и сунету и допуњава шеријат пресудама и интерпретацијама исламских правника.

⁷ Кадија је ангажовао повереника који је делио покојников иметак наследницима (*kassâm*). С обзиром на то да је био добро упућен у наследно право и све појединости везане за расподелу наслеђа, он је иступао уместо кадије и водио књиге о расподели наслеђа (*kassâm defteri*). Том приликом наплаћивани су порези, попут пореза на поделу наследства (*resm-i*

жена (Gerber 1980, 232). Неки истраживачи сугеришу да муслиманке заправо никада заиста нису долазиле до наслеђа на које су имале право; да су биле искључене из поделе иметка од стране јачег мушког наследника или да су их доминантни мужеви лишавали наслеђа (Jennings 1975, 98).

Ако направимо поређење са Јеврејкама, видећемо да су у османско доба Јеврејке биле у неповољнијем положају у односу на муслиманке, јер су мушкарци били приоритетни наследници. Муж је наслеђивао од жене, док жена није наслеђивала од мужа (Radford 2000, 162–163). Ћерка је сматрана наследником другог реда; ако је постојао син који је био наследник првог реда, он је узимао цело наследство, а ћерка је бивала лишена наслеђа. Наследство од оца могла је добити само уколико покојни нема сина или унука (Efe 2011, 160; Rabinowitz 1972, 130). Мајка и њена породица нису били наследници (Radford 2000, 162–163).

Средњовековна византијско-српска правна компилација *Јустинијанов закон*, предвиђа да ако човек умре и остави жену без деце, она има право само на $\frac{1}{4}$ мужевљевог иметка, ако се не уда, а ако се уда, има право само на своје и на три златна прстена од мужа (Marković 2007, 115). Ако би жена умрла, муж није улазио у законски наследни ред, добијао је само оно што би му жена оставила својом вољом (Marković 2005, 70). Женска деца су углавном свој део добијала унапред, у виду мираза, и тиме се најчешће одрицала свог каснијег учешћа у деоби наследства (Marković 2005, 74).

Централни Балкан

У 17. и 18. веку муслиманке на Централном Балкану су се, приликом расподеле наследства, заједно са другим наследницима појављивале на суду. Неке би представљао опуномоћеник, али већина је приступала суду лично. И мушкарци и жене су равноправно учествовали у уговору, иако су наслеђивали неједнаке делове који су били одређени степеном родбинске везе. Није било правила у вези са редоследом имена наследника. Углавном су женска имена ишла после мушких, ближи рођаци, па даљи, старији, па млађи (Jennings 1975, 70).

Дешавало се да након поделе наследства, приликом спровођења судске одлуке у дело, мушки сродници и мужеви оспоравају и игноришу право жена, па су оне морале да се обрате за помоћ суду. Жене су у тим случајевима користиле право апелације, које је, у складу са исламском традицијом, сваком поданику, без обзира на пол, припадност друштвеној или верској групи и другим околностима, било гарантовано (Karateke 2005, 38–39). Оне су лично или путем опуномоћеника суду подносиле молбу (*arzuhal*). Суд је омогућавао да валидна законска тужба надјача силу (Jennings 1975, 68). У решавању оваквих спорова обично су помагали људи добре воље (*muslihün*). Они су били у улози посредника док не би био постигнут договор који

kismet), *надокнаде за писара (kâtibiyüye)* и др. (Orhonlu 1997, 735–736).

је прихватљив за обе стране (*sulh*). Ретко се дешавало да суд именује експерте (*ehl-i vukûf*) како би жени могао да буде додељен део имовине који јој законски припада (Jennings 1975, 70). Највећи број жалби упућиван је против мужева, рођака, дужника, старатеља, државних службеника.

Супруге

Исламски учењаци се слажу око тога да брак, било да је прави или само на папиру, између супружника рађа међусобно право наслеђивања. Уколико нема околности које то спречавају, страна која је жива наслеђује умрлу страну (Karaman 1996, 237–238). Жена као супруга спадала је у прву категорију наследника. Ако би покојник иза себе оставио синове и кћери, она би добијала 1/8 наследства. Уколико не би имали деце, добијала је ¼ наследства (*Kur'an* 2001, 78). За извршитеља оставштине обично је био надлежан пунолетни син преминулог. Међутим, често су удовице имале право да учествују у оставштини (*zevce'-i metrûke*). У пракси суда то је значило да удовица може да изврши расподелу иметка (Jennings 1975, 70).

На тој позицији жена је преузимала на себе обавезе у вези са наслеђем; плаћала све дугове умрлог, сакупљала новац од дужника и надгледала да расподела имовине буде извршена у складу са његовим жељама и шеријатом. Оваква обавеза је подразумевала одговорност, образовање и интелигенцију. Уколико је мушкарац именовоа своју жену да буде надлежна за коначну расподелу његовог иметка, значи да је признавао да његова жена поседује све те способности (Jennings 1975, 71).

Деца су била имовина оца и његове породице, а жена је имала само привремено право бриге о њима (*hizânet*) у случају развода или мужевљеве смрти. Она је могла да задржи старатељство над њима и доноси важне одлуке у њихово име док не одрасту само када би је муж именовоа за легалног старатеља деце (Tucker 1997, 232–252; Aličić 2012, 27). У том случају, жене су уместо деце руководиле наследством и контролисале га, а у случају да је оно било угрожено и бориле се за њега. Таквим женама, које су остале саме са својом сирочади, без мушке заштите, некада су проблеме стварали и државни службеници који су покушавали да присвоје део њиховог наслеђа.

Тако су, на пример, извесне особе из Београда – по имену Хаџи Зејнудин, Ивас и Омер, државни службеници – запоселе дућан који је остао у наследство жени Амица Хаџи Хусејина и његовој деци, као и неке његове вакуфе. Занимљиво је да је тужбу против наведених поднела ћерка Амица Хаџи Хусејина (BOA, ADVNS. ŞKT. d. 33, s. 346). С друге стране, кућу коју су наследили узео им је извесни везир. Без обзира на то што се ради о високим државним службеницима, наследници Хаџи Хусејина су се обратили суду и тужили особе које су хтеле да осујете њихово наслеђе (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 33, s. 349).

Сличан је и случај умрлог београдског архитекте. Године 1701. његову имовину, коју су наследили његова жена и деца, запленили су делом београдски нефери,⁸ делом капућехаја⁹ и мутеселим¹⁰ румелијског валије.¹¹ Међутим, удовица архитекте се није помирила с тим, већ је тражила судску расправу како би остварила своје право и право своје деце и повратила њихово наслеђе (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 33, s. 15).

Дешавало се да отац од свог прихода обезбеди издржавање за своју сирочад, не дозвољавајући да им се мајка меша у наслеђе. У тим случајевима, мајка је обезбеђивала од суда дозволу за свој дневни трошак (*nafaka*) од наслеђа покојног мужа (Jennings 1975, 71).

У случајевима који су, по оцени суда, били компликовани, суд је жени именовано помоћника, који би јој олакшао терет око вођења бриге о имовини (Şen, Saltekin 2012, 2799). Некада су јој у томе помагали блиски мушки рођаци или мушка деца (Aličić 2012, 27). Међутим, неретко се дешавало да им управо они оспоравају право на наслеђе (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 52, s. 151). То је био случај са једном Београђанком чији је муж умро док је она са сином била у ропству. Када је ослобођена 1703. године, открила је да су им брат њеног мужа и његови блиски сродници запленили наслеђе (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 39, s. 184). Женама су некада потешкоће у вези са наследством правиле и друге жене, рођаке (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 66, s. 362).

Разведене жене или удовице које би се опет удале, као крхка друштвена категорија, посебно често су се суочавале са проблемима у вези са очувањем свог наслеђа (Martykánová 2009, 156). Такав случај је био са извесном госпођом Афифе из Београда. Након што је њен муж, Али-паша, умро у Багдаду и оставио за собом двоје деце, она се преудала за његовог ризничара. Како је он покушао да заплени новац њене деце, госпођа Афифе је 1710. била принуђена да се обрати суду како би неправда била отклоњена (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 56, s. 210).

Некада су супруге, када би биле платежно способне, куповале наследство од осталих наследника. Такав је случај био са госпођом Ајше из Београда, која је након смрти свог мужа Хаци Шабана наследила део дућана који је он поседовао. Она је 1654. године на царском тргу путем лицитације од осталих наследника купила тај дућан и регуларно платила предвиђене таксе за земљиште на коме се дућан налазио како је нико не би узнемиравао (Fotić 2010, 13).

Удовице су често биле принуђене да воде борбу око наплате новца од дужника покојних мужева. Сливовит је пример две Београђанке. Муж госпође

⁸ Лице, војник.

⁹ Опунотоњени представник провинцијског управитеља на Порти.

¹⁰ Заменик управитеља провинције.

¹¹ Беглербег, управник ејалета, цивилни и војни заповедник, носио је титулу паше, а често и звање везира.

Садике позајмио је Мехмеду из Синопа 700 златника. Међутим, умро је пре него што му је дуг враћен. Садика, која је била наследница свога мужа, отишла је 1706. на суд, са сведоцима, како би повратила свој новац (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 45, s. 219).

Претходно поменути Синопљанин Мехмед је на сличан начин покушао да превари и извесну Београђанку Ајше, која му је дала кућу у залог за 900 куруша. Међутим, он је кућу присвојио. Након тога, године 1712, госпођа Ајше је захтевала да јој се кућа законским путем врати и да се реализују права њене деце (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 53, s. 498).

Мехр, брачни поклон који муж даје жени приликом венчања, улази у њену личну имовину, коју не могу да угрозе ни муж ни отац. Први део мехра (*mehr-i tuaccal*) даје се жени приликом склапања брака. Други део (*mehr-i müeccel*) исплаћује се жени приликом развода или у случају смрти супруга. Женско право на мехр је било врло важно, тако да се приликом смрти мужа, након што би били подмирени трошкови сахране и његових дуговања, из оставштине најпре удовици исплаћивао други део мехра, па се тек онда вршила расподела имовине међу наследницима (Акулмаз 2007, 483).

Иако је закон то предвиђао, некада удовици није по аутоматизму исплаћиван остатак мехра из оставштине покојника, већ је она била приморана да се обрати суду. С таквим проблемом се суочила једна Београђанка која је живела у Истанбулу, у махали Али-паше. Она је у вези са тим 9. децембра 1663. приступила шеријатском суду у Истанбулу и изјавила да је њен муж Нати-заде Ахмед-ага напустио овај пролазни свет не исплативши јој 5.000 акчи на име мехра (*mehr-i müeccel*). До проблема је дошло због тога што је њен новац од мехра присвојио извесни Фазлулах-ефендија, који је био држалац (*vâzı 'u'l-yed olan*) оставштине њеног мужа. Она је од суда тражила да јој буде исплаћено оно што јој законом следује (İstanbul Şeriyeye Sicili d. 12, c: 16, s. 829, h. 1133).

Истраживања показују да су мужеве некада успевали да обезбеде да њихове удовице управљају њиховом имовином путем добротворних установа, вакуфа (Meriwether 1997, 128–152). Породични вакуфи су били један од начина заобилажења правила османског закона о наслеђу како би жене добиле више од онога што им законски следује. Због тога су некада били окарактерисани као превара (Imber 2004, 151). И фетве османских шејхулислама из 17. века иду у прилог заштити оваквих вакуфа. Нико после смрти завештача није могао да се побуни и сматра га неважећим (Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları 2015, 55).¹²

Приликом расподеле наследства, суд је проверавао да ли постоје препреке за наслеђивање. Једна од тих препрека била је и разлика у вери

¹² О томе говори фетва шејхулислама Минкари-заде Јахја ефендије, који је вршио ову дужност у периоду од 21. новембра 1662. до 21. фебруара 1674.

(Örstein Esirgen 2016, 925).¹³ Деца која су се изродила из брака муслимана и жене друге вере сматрају се муслиманима, али њихова мајка, по закону, није имала права да наследи мужа (Akyılmaz 2000, 98).

Ћерке

Према наследном праву, ћерка је добијала половину онога што је добијао син. То је у Курану и шеријату објашњено чињеницом да жена не мора да издржава супруга и породицу, док је мушкарцу то била обавеза (Bušatlić 1926, 131–158; Aličić 2012, 27; Fotić 2010, 105). Ћерке су често биле вољне да својој браћи продају наслеђену непокретну имовину, делове кућа или обрадиве земље, по повољној цени. Међутим, то наслеђе им не би било пренето док за њега не исплате фер тржишну цену (Jennings 1975, 101). Неке од њих су браћи добровољно уступале своје наследство (Fotić 2010, 93).

Мужеви и њихово претендовање на наслеђе често су били разлог због кога су се жене обраћале кадијском суду. Судски поступак који говори о извесној госпођи Месуде из Београда добар је пример. Она је 1711. године од оца наследила седам дућана у београдској махали Ахмет-аге, два млина, једну пекару у махали Ејнехан, у махали Ибрахим Челебије једну кућу и једну башту у махали Коска. Ова жена је очигледно потицала из богате породице, односно градске елите. Ово наследство дало је госпођи Месуде финансијску независност, а уз то и могућност да учествује у различитим друштвеним активностима. Међутим, када је њен супруг Мустафа-заде Ахмед покушао да присвоји њено богатство, госпођа Месуде се томе успротивила и тужила га суду, покушавајући да заштити своја права (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 57, s. 180).

Ћеркама наследницама проблем су често правили блиски рођаци и државни службеници. Ћерка Серхадли Мехмед-паше, Хатице, обратила се 1710. судијама Скопља и Кратова и изјавила да јој је ћехаја Али-паша из Београда запленио 1.370 куруша и чифтлике у селу Орља, као и да су јој у исто време њени нећаци запленили део наслеђа. Она се обратила суду и добила хуџет¹⁴ како би обезбедила своје интересе. Госпођа Хатице је своје рођаке тужила и румелијском казаскеру¹⁵ како би спречила да јој се овако нешто опет догоди (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 56, s. 243).

¹³ Међу осталим разлозима који су представљали препреку за наслеђивање били су статус роба, уколико је наведена особа убица покојног, разлика у месту пребивалишта (ако се ради о немуслиманској земљи) и др. (Schacht 1982, 170).

¹⁴ Судско решење, одлука.

¹⁵ Првобитно највиши судски ауторитет у Османском царству. Ширењем царства, од 1481. године, анадолијски казаскер контролише рад кадија у Анадолији, а румелијски у европском делу царства.

Ћерке су се заједно са својом браћом бориле и за наплату дугова од дужника својих умрлих очева. Тако су, на пример, ћерке умрлог алајбега¹⁶ Нумана заједно са својом браћом 1701. изашле пред кадије Београда, Рама и Видина и тражиле посредством суда од очевих дужника 2.400 куруша (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 33, s. 680).

У случајевима када би им располагање наслеђем било нарушено, жене су биле у стању да иду до Порте. Ћерка и синови Хасеки Мустафа-ага-задеа, који је умро у Београду, поднели су 1691. г. арзухал Порти и тражили имовину и земљу коју су наследили од оца. Као одговор на њихове захтеве издат је ферман, како би се спречило да њихово наслеђе буде отето или да случајно пређе у туђе руке (BOA, ЇЕ. AS. 26/ 2369, s. 1). Међутим, шест месеци после овог догађаја, наследница по имену Хатице опет је поднела молбу Порти и захтевала да се поново изда наредба београдском паши и мули¹⁷ да јој се да наведени иметак. Док се госпођа Хатице бавила овим судским поступком, она је водила један хан у Београду. Не изгледа да је Хатице, која је настојала да узме свој део од очевог наслеђа, то радила због економских потешкоћа. Она је била пример предузимљивих жена које су настојале да још више увећају своје богатство (BOA, ЇЕ. AS 26/ 2369, s. 2).¹⁸

Некада су судови заправо наносили штету женама и деци, у намери да их заштите (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 51, s. 343; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 58, s. 482). До такве ситуације је најчешће долазило када би деца остала без родитељског старања, а судови направили лош избор старатеља (*vasî*). Ћерка је касније, када би постала пунолетна (са 15 година), могла да се обрати суду и њена права би јој била враћена. Тако је малолетној Хатице, чији је отац умро у Београду и оставио јој дућан, суд одредио старатеља који је присвојио њено наследство. Године 1708, када је Хатице постала пунолетна, обратила се суду како би повратила свој иметак и сама управљала њиме (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 49, s. 294).¹⁹

Ако би имовина малолетне ћерке била продата без њеног пристанка, односно ако би је продао њен старатељ, суд је могао да поништи продају. Имовина би јој по хитном поступку била враћена (Jennings 1975, 67).

Жене су често путем наследства постајале власнице земљишног поседа (*çiftlik*), нарочито оне из виших слојева, које су биле блиске пашама, агама, војводама. Њихова дужност је била обрађивање/вођење тог поседа и плаћање свих обавеза држави. Дешавало се да неке од наследница буду малолетне и њима би био одређен старатељ. Хидир- ага, који је умро у Нишу,

¹⁶ Заповедник спахија у санцаку или ејалету.

¹⁷ Судија, доктор исламског права, титула високих представника улеме.

¹⁸ Сличан је и случај извесне Ајше из Београда, која се обратила царском дивану тражећи да јој се да наслеђе које јој припада, а налази се у Хасан-беговој махали. На крају је београдском мухафизу издата емирнама (BOA, ЇЕ. DH. 8/828 , s. 1).

¹⁹ За сличан судски процес видети: BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 61, s. 149.

оставио је за собом малолетну ћерку Фатму, која је наследила његово имање у околини Истанбула. За њеног старатеља постављен је мухтар²⁰ Хасан Чавуш, син Абдулаха. Он је именовано извесног Јусуфа, сина Абдулаха, да управља тим имањем. Године 1618. старатељ поменуте Фатме дошао је на шеријатски суд у Истанбулу и пред сведоцима изјавио да је именована особа запосела наследство малолетног детета и користила га за своје интересе. Наиме, управник имања није пријављивао реалне приходе, нити је давао договорени део од прихода са наведеног земљишног поседа. Због тога је старатељ поменуте девојчице покушао да то да реши правним путем и заштити њену имовину (İstanbul Şeriyeye Sicili d. 03, c: 13, s: 190, h. 231).

Сестре

Жене су наслеђивале и као сестре. Њихов удео је зависио од тога да ли су рођене сестре, сестре по мајци или по оцу. Рођена сестра, уколико је само једна, наслеђивала је $\frac{1}{2}$ наследства. Ако их је више, међусобно би делиле $\frac{2}{3}$ наследства. Ако је умрла особа имала брата и сестру, у том случају би брат добио $\frac{2}{3}$, сестра $\frac{1}{3}$ наследства. Ако би имао деце, унукe, сестра прелази у другу категорију наследника и добија оно што претекне од наследства. Ако би имао синове, унукe, оца, деду, сестре остају лишене наслеђа (*Kur'an* 2001,105).

Једна жена из Крушевца, по имену Рабиа, обратила се Високој порти 1637. године, рекавши да је њен брат Мустафа-чауш умро у Мореји и да је она наследница његове оставштине. Међутим, мутеселим поменутог санџака Ибрахим запленио је 1.700 куруша у готовом и његове ствари и не жели да јој их да. Пошто је преварена, она је обавестила надлежне органе о томе, па је наређено да јој се изда ферман и да се поступи по султановом наређењу. Султанска заповест је да се поменути Ибрахим пошаље на Порту, како би се ова ствар решила и како би Рабиа дошла до свог наследства (BOA, MMD, h. 21, s. 7).

Сестре су некада улазиле у сукоб и са другим женским наследницама и тим поводом се обраћале суду. На пример, госпођа Умихан се 1713. обратила суду како би узела свој део наслеђа који јој је припао након смрти брата, па је дошла у сукоб са његовом женом (BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 61, s. 375).

Мајке

Мајка је у три случаја могла бити наследница. Уколико би син имао породицу, децу, браћу и сестре, мајка би наслеђивала $\frac{1}{6}$ његовог иметка, исто као и отац. У случају да није имао своју породицу и браћу и сестре, мајка би добијала $\frac{1}{3}$ његовог иметка, а остатак би добио отац. Ако је имао супругу,

²⁰ Сеоски старешина, старешина махале.

онда би она узела свој део наслеђа, а мајка би од остатка узела 1/3 (*Kur'an* 2001, 77).²¹

Закључак

У 17. и 18. веку жене на Централном Балкану биле су битан чинилац друштва, иако на маргинама јавних збивања, и у сенци очева и мужева. Оне су наслеђивале као супруге, ћерке, сестре, мајке. Држава је настојала да им ово право никако не буде нарушено и његову реализацију је обезбеђивала помоћу судова.

Жене су најчешће наслеђивале некретнине, дућане, њиве, куће, млинове, пекаре, баште, винограде. Посебно су велика наследства добијале жене из војничких или трговачких породица. На тај начин, оне су имале шансу да активно учествују у друштвеном и економском животу и допринесу његовој динамици.

Неке од жена су нагомилавале богатство, неке су користиле свој иметак за оснивање вакуфа, у складу са етичким принципима ислама, а у корист шире заједнице. Међутим, већина жена се одлучивала на продају, као најлакше решење.

Необјављени извори

Başbakanlık Osmanlı Arşivi – İstanbul, Bab-ı Asafl, Divan-i Hümayun Sicilleri, Rumeli Ahkam Defterleri (BOA. A. DVNS. ŞKT. d.) 33, 39, 45, 49, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 61, 66.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi – İstanbul, İbnülemin Askeriye (İE. AS), no: 26.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi – İstanbul, İbnülemin Dahiliye (İE. DH), no: 8.

Литература

Acar, H. İbrahim. 1994. *İslâm Aile Hukukunda Kadınlara Tanınan Haklar*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akın, Zeki. 1950. “İslam Miras Hukukunun Umumi Esasları ve Osmanlı Kanunnamelerinde Buna Aykırı Hükümler.” *Adalet Dergisi* c. 11: 1428-1446.

Akyılmaz, S. Gül. 2000. *Osmanlı Devleti'nde Eşitlik Kavramının Gelişimi*. Konya: Yayımlanmamış Profesörlük Çalışması.

²¹ Мајке су се често обраћале кадијском суду како би након смрти својих синова добиле свој део наслеђа. Нпр. BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 52, s. 127; BOA, A. DVNS. ŞKT. d. 66, s. 320.

- Akyılmaz, S. Gül. 2007. “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü.” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XI (1-2): 471-502.
- Aličić, Ahmed. 2012. *Sidžili kadije kaze Novi Pazar: od 1766. do 1768.godine / s osmansko-turskoga jezika preveo i obradio Ahmed Aličić*. Sarajevo – Novi Pazar: Historijski arhiv, Istorijski arhiv „Ras”.
- Aydın, M. Akif. 1996. *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*. İstanbul: İz Yayınları.
- Aydın, M. Akif. 1996. “Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler.” *Sosyal Hayatta Kadın*, 143-156. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aydın, M. Akif. 2002. „Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyisi.” *Türkler* c. 10: 24–33.
- Bušatlić, Hafız Abdulah. 1926. *Porodično i nasljedno pravo muslimana (glavne ustanove i propisi)*. Sarajevo: Biblioteka Kulturno nasljeđe.
- Cin, Halil. 1979. *Eski ve Yeni Türk Hukukunda Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla İntikali*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Çakır, Serpil. 1994. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis yayınları.
- Čar-Drnda, Hatidža. 2004. „Vakufski objekti u Bosanskom sandžaku.” *Prilozi za orijentalnu filologiju* 52–53: 267–294.
- Döndüren, Hamdi. 1991. “Ashabü’l Feraiz”, *DİA*, c. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı: 467;
- Efe, Ahmet. 2011. “İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme.” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18: 157–168.
- Eren, Burçak, Can Dilek Girgin. 1996. *Osmanlı Kadını ve Yabancı Gezinler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Ergene, A. Boğaç, Ali Berker. 2009. “Inheritance and Intergenerational Wealth Transmission in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu: an Empirical Investigation.” *Journal of Family History* 34: 25–47.
- Farrare, Claude. 1977. *Türklerin Manevi Gücü*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Fontmagne, Durand. 1977. *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Fotić, Aleksandar. 2010. “Turski dokumenti o Rustem-pašinom vakufu i dvostrukom zakupu „icārateyn“ u Beogradu.” *Mešovita grada (Miscellanea)* XXXI: 75–108.
- Gerber, Haim. 1980. “Social And Economic Position Of Women In An Ottoman City Bursa 1600–1700.” *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 12, No. 3: 231–244.

- İbn Battûta Tancî, Ebu Abdullah Muhammed. 2014. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. Çeviren– İstanbul: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları.
- Imber, Colin. 2004. *Şeriatan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslâm Hukuku*, çev. Murteza Bedir. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İstanbul Şeriyeye Sicili d. 03, cilt: 13 (2010). İstanbul: ISAM Yayınları.
- İstanbul Şeriyeye Sicili d. 12, cilt: 16 (2010). İstanbul: ISAM Yayınları.
- Jennings, Ronald. 1975. "Women in early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Shari'a Court of Anatolian Kayseri." *Journal of Economic and Social History of the Orient* 18: 53–114.
- Karaman, Hayreddin. 1996. *Mukayeseli İslam Hukuku, I*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Karateke, Hakan. 2005. "Legitimizing the Ottoman Sultanate: A Framework for Historical Analysis." In *Legitimizing the Order. The Ottoman Rhetoric of State Power*, eds. Karateke, Hakan, Maurus Reinkowski, 13–52. Leiden–Boston: Brill.
- Karčić, Fikret. 2011. *Studije o šeriatskom pravu i institucijama*, 2. dopunjeno izd. Sarajevo El-Kalem; Centar za napredne studije.
- Korkut, Besim. 2001. *Kur'an s prijevodom Besima Korkuta*. Sarajevo: El-Kalem.
- Marković, Biljana. 2007. *Justinijanov zakon: srednjovekovna vizantijsko-srpska pravna kompilacija*, Izvori srpskog prava, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Odeljenje društvenih nauka, Čigoja štampa.
- Martykánová, Darina. 2009. "Matching Sharia and 'Governmentality': Muslim Marriage Legislation in the Late Ottoman Empire." In *Institutional Change and Stability: Conflicts, Transitions, and Social Values*, eds. Andreas Gémes et al., 153–175. Pisa: CLIOHRES.net.
- Maydaer, Saadet. 2006. "Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XV, sayı: 2: 365–381.
- Meriwether, L. Margaret. 1997. "Women and Waqf Revisited: The Case of Aleppo, 1770–1840." In *Women in the Ottoman Empire: Middle Eastern Women*, ed. Madeline C. Zilfi, 128–152. Leiden: Brill.
- Orhonlu, Cengiz. 1997. "Kassâm." In *The Encyclopaedia of Islam*, Volume IV, 735–736. Leiden: Brill.
- Örstein Esirgen, Seda. 2016. "Aile hukuku ve mülkiyet ilişkileri açısından klasik dönem Osmanlı hukukunda gayrimüslim kadın." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Dergisi* 65 (3): 893–935.
- Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları*. 2015. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmalı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 139.

- Rabinowitz, I. Louis. 1972. “Levirate Marriage and Halizah.” *Encyclopedia Judaica*, 11: 122–131.
- Radford, F. Mary. 2000. „The Inheritance Rights of Women Under Jewish and Islamic Law.” *Boston College International and Comparative Law Review*, Volume 23, Issue 2: 162–163.
- Roded, R. Ruth. 1999. „Osmanlı tarihine cinsiyet açısından bakılması.” In *Osmanlı V*, 418–427. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Schacht, Joseph. 1982. *An Introduction to Islamic Law*. Oxford: Clarendon Press.
- Şen, Mehmet Emin, Faruk Saltekin. 2012. “Osmanlı Toplumunda Kadınların Mahkeme Önündeki Hukuk Mücadelesi: 235 No’lu Seydişehir Şer’iyye Sicil Defterine Göre.” *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4: 2793–2807.
- Tucker, Judith. 1997. “The Fullness of Affection: Mothering in the Islamic Law of Ottoman Syria and Palestine.” In *Women in the Early Modern Middle East: Women in the Ottoman Lands, 1650-1850*, ed. Madeline Zilfi, 232–252, Leiden: Brill.
- Tucker, Judith. 2008. *Women, Family and Gender in Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

Примљено / Received: 29. 1. 2019.

Прихваћено / Accepted: 20. 6. 2019.